

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента Єсімова Сергія Сергійовича на дисертаційне дослідження Терлюка Олексія Івановича «Використання технології блокчейн у публічному управлінні: вітчизняний та міжнародний досвід правового регулювання» поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження.

Основою інформаційного суспільства є інформаційні та комунікаційні технології, що зумовлюють розвиток інформаційних відносин, які, у свою чергу, опосередковують та забезпечують взаємозв'язок інших суспільних відносин. Технологія блокчейн (Blockchain) – розподіленого реєстру це набір блоків даних, з'єднаних криптографічними інструментами таким чином, щоб унеможливити зміну вмісту одного блоку без зміни інших. У цифровому реєстрі інформація зберігається в мережі децентралізованих вузлів і всі зафіксовані транзакції прозорі для кожного члена мережі. Такий підхід до обробки даних запобігає ретроактивній зміні даних. Фактично блокчейн спирається на механізм досягнення консенсусу, що забезпечує точність операцій без необхідності довіри до дій окремих учасників мережі. Блокчейн дозволяє верифікувати статус даних різного виду, причому верифікацію проводить розподілена мережа комп'ютерів, які не належить одній фізичній чи юридичній особі. Дана технологія надає стійку до несумлінних інтервенцій та маніпуляцій і одночасно відкриту систему підтвердження даних та операцій з ними. У розподіленому реєстрі дані: прозорі; верифіковані; незмінні; розподілені по різних вузлах у безлічі копій; децентралізовані. Використання вказаної технології розширює можливості реалізації інформаційних прав людини і громадянина в Україні. Відтак, важливого значення набуває усвідомлення змісту даної технології, у контексті правового регулювання

використання у різних сферах діяльності людини, адже сьогодні це є малодосліджена сфера, а використання технології блокчейн у публічному управлінні потребує детального аналізу та удосконалення законодавчого регулювання.

Вивчення супроводжуючих впровадження та використання технології блокчейн соціальних та правових практик, розуміння особливостей організації та інституційної інформаційної інфраструктури блокчейн пов'язані з особливостями технології дає можливість модернізувати публічні інститути управління відповідно до норм нової державної політики у контексті Стратегії реформування державного управління України на 2022-2025 роки. Саме тому, рецензована дисертаційна робота «Використання технології блокчейн у публічному управлінні: вітчизняний та міжнародний досвід правового регулювання», підготовлена Терлюком О. І. вирізняється актуальністю.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Необхідно підкреслити, що проблематика дисертаційної роботи узгоджується з пунктом 4 «Правовий режим проектування, виробництва, впровадження та експлуатації сучасних систем і засобів цифрової трансформації та їх основних складових (технологій Інтернету речей, штучного інтелекту, робототехніки, криптовалют, технологій блокчейн, розумних контрактів, «хмарних» технологій, «великих даних», електронних комунікацій та соціальних мереж)» розділу 1.10 «Правове забезпечення у сфері цифрової трансформації» глави 1 «Пріоритетні напрями фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права» Стратегії розвитку національної академії правових наук України на 2021-2025 роки; тематичним напрямом, визначеним постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 р.».

Тема дослідження відповідає загальному напрямку дослідницької роботи кафедри адміністративного та інформаційного права Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного

університету «Львівська політехніка»: «Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина в умовах розбудови правової держави» (державний реєстраційний номер 0116U004099).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Дисертаційна робота, є достатньо методологічно збалансованою, оскільки положення наукової новизни, висновки належно обґрунтовані та об'єктивні. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій досягнуто дисертантом за рахунок використання комплексу філософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання з метою вирішення поставлених завдань дослідження, опрацювання достатньої кількості наукових джерел, здійсненою апробацією одержаних результатів.

Мета дисертаційної роботи відповідає поставленому дисертантом науковому завданню, а саме комплексному аналізу сфери застосування блокчейн технологій; нормативної моделі організації застосування технології блокчейн у публічному управлінні; дослідженню вітчизняного та зарубіжного досвіду використання технології блокчейн та вироблення на цій основі пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення норм чинного законодавства, що регулюють правовідносини у вказаній царині.

Сформульовані завдання дисертантом вирішено, а узагальнені результати відображено у висновках до дисертації.

Обґрунтованості результатів дослідження О. І. Терлюка додає їх належна апробація на 9 науково-практичних конференціях та інших науково-практичних заходах та опублікування праць у 4 наукових фахових виданнях України.

Найбільш вагомимі наукові положення, висновки та рекомендації, одержані дисертантом, знайшли належне обґрунтування у тексті роботи.

Достовірність положень і висновків дисертаційного дослідження досягнуто використанням обраних методів дослідження та достатньої джерельної бази (328 найменувань, з яких 112 видань країн Європейського

Союзу і Організація економічного співробітництва та розвитку англійською мовою).

Методи дослідження обрано з урахуванням мети та завдань дисертації. Для вирішення поставлених завдань у дисертаційній роботі використовується широкий спектр загально філософських, загальнонаукових, приватних і спеціальних методів наукового дослідження.

Метод системного аналізу забезпечив виявлення підходів до правового регулювання впровадження систем розподіленого реєстру до національної економіки та публічного управління з урахуванням судової практики, актів міжнародних організацій, а також наукових концепцій вітчизняних та зарубіжних науковців (розділи 2, 3). Методи аналогії та узагальнення сприяли визначення правового статусу учасників систем розподіленого реєстру (підрозділи 1.4, 2.3, 2.4). Формально-юридичний метод дозволив вирішити поставлені завдання, пов'язані з формулюванням авторського поняття «система розподіленого реєстру» та виявленням суб'єктного складу учасників цих систем (розділи 1, 2, 3; підрозділ 1.3). Історико-правовий та порівняльно-правовий методи розширили діапазон дослідження, з їх допомогою автор простежив зміни ролі суб'єктів публічного управління та порівняв підходи у цій сфері у країнах Європейського Союзу (підрозділ 1.1; розділи 2, 3). Потенціал використаних методів дозволив вирішити теоретичні та прикладні завдання, поставлені у дослідженні. Використання в ході дослідження зазначених вище наукових методів базувалося на загальнонаукових принципах методології теоретико-правових досліджень: системності, об'єктивності та комплексності, всебічного дослідження проблеми та моделювання.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Положення наукової роботи ґрунтуються на об'єктивних теоретичних дослідженнях, підтверджених прикладами з практики, висновки є обґрунтованими, базуються на власних судженнях автора. Наукова новизна

визначається тим, що вона отримана внаслідок комплексного дослідження використання технології блокчейн у публічному управлінні, у контексті вітчизняного та міжнародного досвіду правового регулювання з позицій адміністративного і інформаційного права та теорії публічного управління. У результаті проведеного дослідження запропоновані перспективи удосконалення чинного законодавства України в сфері використання технології блокчейн відповідно до міжнародно-правових стандартів, у тому числі стандартів Європейського Союзу, що передбачено Планом заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Дисертація О. І. Терлюка вміщує низку елементів новизни. Серед найбільш значимих положень та висновків, що є новими для юриспруденції, вкажемо на такі:

- запропоновано власне розуміння технології блокчейн у системі сучасного публічного управління як інноваційної технології цифровізації суспільних відносин та дійового інструменту забезпечення інформаційних (цифрових) прав людини на засадах збереження і захисту інформації, достовірності отриманої інформації та загалом довіри до неї;

- обґрунтовано авторське бачення Blockchain як ефективного інструменту реформування публічного управління у сферах електронного голосування, фінансів, ресстраційної діяльності та забезпечення захисту права інтелектуальної власності, в основі якого лежать зумовлені децентралізованим характером Blockchain технологічні переваги (прозорість, анонімність, доступність, надійність), що забезпечують відповідний рівень довіри до інституцій публічного управління;

- сформульовано авторську дефініцію поняття «інституціоналізації Blockchain» як процесу визначення порядку та використання технології, а також оформлення організацій, правових та інших структур для її розвитку;

- доведено залежність між зростанням поширеності технології, її міжнародним інституційно-правовим оформленням та необхідністю вироблення організаційно-правових форм регулювання використання блокчейн, а також між пошуками регуляторного ландшафту для технології блокчейн у публічному управлінні та загальною налаштованістю конкретних національних юрисдикцій до впровадження цифрових технологій загалом;

Сформульовані дисертантом висновки відповідають завданням дослідження, відображають у стислій формі результати дослідження.

Дисертація О. І. Терлюка є завершеною роботою, результати якої можуть знайти практичне впровадження у:

- у *правотворчій сфері* як теоретичний матеріал для вдосконалення вітчизняного законодавства щодо використання блокчейн-технології в юридичних процесах і вироблення оптимального правового порядку в Україні;

- у *науково-дослідницькій сфері* – для подальшого опрацювання у науково-теоретичному ключі проблеми використання блокчейн-технології в публічному управлінні України;

- у *правозастосованні* – для успішного впровадження Blockchain у діяльність органів державної влади з метою надання публічних послуг населенню та здійснення ефективного управління державними справами;

- у *навчально-методичному процесі* як теоретичний та ілюстративний матеріал при розробці навчальних програм та методичних рекомендацій, для підготовки підручників, навчальних посібників, при проведенні лекційних та семінарських занять із низки навчальних дисциплін: «Адміністративне право», «Інформаційне право», «ІТ-право», «Авторське право», «Фінансове право», «Податкове право», «Право інтелектуальної власності», «Правове регулювання інформаційно-комунікаційної сфери», «Публічне управління», «Правове регулювання публічних послуг та процедур», «Електронне урядування в публічному управлінні», «Юридичні інновації» тощо.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій,

сформульованих у дисертації в опублікованих працях.

Основні результати дослідження дисертантом апробовано на 9 науково-практичних конференціях та викладено у 4 наукових публікаціях у наукових фахових виданнях України.

Оформлення дисертаційної роботи відповідає вимогам, які ставляться до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Зміст дисертації відповідає спеціальності 081 «Право», за якою вона подається до захисту. Дисертація написана українською мовою, у науковому стилі.

Вирішення наукового завдання. Дисертація О. І. Терлюка містить вагомий результати, які в сукупності вирішують важливе наукове завдання, забезпечують розв'язання низки практичних питань, що виникають стосовно використання технології блокчейн у публічному управлінні.

Зауваження.

Відзначаючи високий рівень обґрунтованості теоретичних і практичних положень дослідження, його цілісність та логіку викладу матеріалів, доцільно відзначити, що у дисертації присутні положення, які є основою для наукової дискусії, зокрема:

1. У підрозділі 1.3 «Сучасний стан наукової розробки досліджуваної проблеми, методологічні засади і методи дослідження» на сторінці 76 зазначено, що методологічний інструментарій дослідження базується на комплексі методів наукового пізнання – загальнонаукових або філософських та спеціально-наукових – системного, системно-структурного, компаративного (порівняльно-правового). Водночас, вказані методи системний, системно-структурний та компаративний розкриті фрагментарно, хоча визначають основні напрями дослідження.

Під час захисту доцільно розкрити застосування зазначених методів щодо дослідження методологічної реконструкції процесу розвитку основних аспектів правового регулювання використання технології блокчейн.

2. У висновках до розділу 1 (сторінка 77) зазначено, що доведено, що публічність як ознака публічного управління значною мірою відіграє роль

запобіжника потенційного порушення публічного інтересу та засвідчує посилення інформаційної складової в публічному управлінні.

У розділі 1 не розкривається поняття публічного інтересу, тому доцільно почути думку автора щодо зазначення вказаного юридичного терміну.

3. У підрозділі 2.2 «Технологія Blockchain у сфері електронного голосування та праввідносини, що виникають у процесі її використання» дається характеристика використання технології, що досліджується у виборчому процесі. Але у підсумках до даного підрозділу (сторінки 105-106) не вказано, що доцільно запровадити в Україні і які доповнення доцільно внести у Виборчий кодекс України.

4. У підрозділі 2.3 «Правові аспекти використання Blockchain у сфері фінансово-валютної діяльності» (сторінка 118) зазначено, що досвід правового регулювання віртуальних валют як цифрових грошей охоплює декілька напрямів: усунення правової невизначеності щодо криптовалют, налагодження системи ефективного оподаткування криптовалюти й запобігання фінансовим злочинам, особливо відмивання грошей та фінансування тероризму в криптовалюті.

Зазначений тезис відповідає науковим поглядам багатьох вчених. У цьому контексті доцільно було би проаналізувати Закон України від 17 лютого 2022 року «Про віртуальні активи», який не набрав чинності.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Висловлені зауваження є дискусійними, не перешкоджають позитивному ставленню до виконаної О. І. Терлюком дослідницької роботи, а здійснений автором творчий пошук заслуговує на повагу та позитивну підтримку.

Рецензована дисертація вирішує конкретне науково-прикладне завдання, містить раніше не досліджені положення, які є особистими напрацюваннями автора, мають наукову цінність і позитивне значення для подальшого розвитку використання технології блокчейн, та загалом науки

адміністративного, інформаційного права та теорії публічного управління.

На підставі викладеного вважаю, що дисертація Терлюка Олексія Івановича на тему: «Використання технології блокчейн у публічному управлінні: вітчизняний та міжнародний досвід правового регулювання» є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка за своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, рівнем наукової та практичної значущості отриманих результатів, за кількістю та обсягом публікацій відповідає положенням Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40, а її автор – Терлюк Олексій Іванович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –

професор кафедри адміністративно-правових

дисциплін Інституту права Львівського

державного університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

С. С. Єсімов

С. С. Єсімов

